

Koselleck opfatter som definerende for det moderne historiebegreb (s. 9, 130-135, 186-190, 197). Her optræder unavngivne „postmoder- nister“ som kognitive helte, der problematiserer den skrækkelige kollektivsingularis og opbløder grænserne mellem faghistorie og læghistorie, men som kun synes at have begrænset held over for de uforberedte faghistorikere. Også her studser man lidt, for ligger der virkelig en klassisk historistisk ontologi om historien som en kollektivsingularis bag, når historikere som flest taler om historien og fortiden i bestemt ental? Er der ikke snarere tale om en konventionel sprogbrug, som også fandtes tidligere, f.eks. i den af Bernard Eric Jensen så højt værdsatte formel „*historia magistra vitae*“ (Cicero)? At historien forstået som de svar, vi får på vores personligt, teoretisk og kulturelt betingede spørgsmål til fortidens vidnesbyrd, er mangfoldig og skiftende, men ikke af den grund vilkårlige, må nok snarere betegnes som en faglig konsensusposition.

Det er ikke nemt at fælde en afsluttende dom over *Historie. Fortidsbrug og erindringsspor* uden selv at kaste sig ud i at skrive et historieteoretisk manifest. Formelt set er bogen uangribelig. Bernard Eric Jensen ønsker ikke at skrive om det, de fleste forbinder med ordet „historie“, og vælger derfor at omdefinere det til „fortidsbrug“ i bredeste forstand. Det er fair nok og kun lidt forvirrende for den uopmærksomme læser. Han er også i sin gode ret til at mene, at faghistorikere over en bred kam er galt afmarcheret og har været det et par hundrede år. Det kan ganske vist diskuteres både principielt og konkret, og mange af os, der professionelt beskæftiger sig med historieforskning – samt en del udmærkede amatørhistorikere – kan nok ikke rigtigt genkende sig selv i det portræt, men lad det være. Det vil føre for vidt. Det er derimod langt fra indlysende, at det komplekse samspil og modspil mellem faghistorie og de mangfoldige former for historieformidling og fortidsbrug skal behandles så stedmoderligt som i denne bog.

*Sebastian Olden-Jørgensen*

| RAINER ATZBACH, LARS MELDGAARD SASS JENSEN & LEIF PLITH LAURITSEN (RED.): *Castles at War (Castles of the North, 1)*, Rudolf Habelt Verlag Bonn 2015, 230 s., 75 euro.

Bogen er første bind i en serie om borge i Skandinavien, Baltikum og det nordlige Europa, som den danske borgforskerunion „Magt, Borg og Landskab,“ planlægger. Dette bind er resultatet af en tværfaglig kongres i 2013, det er på engelsk og udsendt i Tyskland med støtte af danske og en enkelt svensk fond. Bogen er smukt tilrettelagt af Katrin

Atzbach, der har fået anbragt de mange billeder i forbindelse med den tekst, de hører til.

Emnemæssigt og topografisk har man lagt sig tæt op ad en anden borgforskerunion, „Castella Maris Baltici,, der har eksisteret og publiceret symposieberetninger siden begyndelsen af 1990'erne. I *Castles of the North* er Danmark dog mere i centrum, og man vil sætte middelalderens danske borges historie og den arkæologi, der beskæftiger sig med dem, ind i en bredere og international sammenhæng. For „dansk og skandinavisk historie kan kun forstås som den nordlige del af europæisk kultur i middelalderen og derefter!,,

I indledningen understreges det derfor, at man ønsker at undersøge alle sider af magt, borg og landskab i middelalderen i det område, man har valgt at arbejde med, og det skal være fra et europæisk perspektiv. Når man begynder med „Borge i krig,, er det, fordi man synes, at borgforskningen i de sidste 20 år har beskæftiget sig mere med alle de andre sider af borges funktion og betydning end netop krig, som dog er det, de først og fremmest er indrettet til!

Det gør man så her i fjorten artikler, der er fordelt i to afsnit med syv om „Borges rolle i politisk strategi“ – det vil her sige fæstningsværkers udvikling i almindelighed – og syv om „Borges rolle i krig og under belejring“ – der mere er behandling af enkelte anlæg, belejringer eller våben. Det kan godt virke som en noget kunstig opdeling, og flere af artiklerne i første afsnit kunne sådan set lige så godt have stået i andet, men opdelingen hænger vist sammen med, hvordan kongresdeltagerne var fordelt i arbejdsgrupper i 2013, og den gør ikke den store forskel for læsningen. Til gengæld fordeler artiklerne sig på så meget forskelligt, lige fra brugen af flydende beg eller tjære mod angribere af borge til en bred oversigt over fæstningsbyggeriet i Danmark efter Grevens Fejde, at det ikke er så let at få alle facetterne med i en anmeldelse.

I den første artikel skriver Aleksander Andrzejewski og Leszek Kajzer om familien Koniecposki af Pobòcs boliger og bygninger fra senmiddelalderen, det vil sige engang i 1400-tallet, da familien dukker frem i kilderne, og til sent i 1600-tallet. Familien havde politisk betydning og store besiddelser i forskellige egne af Polen, og det er interessant, at man, skønt uden at der leveres mange sikre vidnesbyrd, præsenteres for anlæg, som optræder andre steder langt tidligere, og at man sidenhen her som ellers i Europa bygger paladser og i nogle tilfælde styrker dem med bastioner. Forfatterne beklager selv manglen på kilder, men man får dog indtryk af, at Polens politiske forhold var med til at bestemme, hvad der blev bygget.

Knut Arstad behandler borgerkrigene i Norge i 11- og 1200-tallet. Her er de ældste anlæg fra slutningen af 1100-tallet, men de bliver vig-

tige i 1200-tallet, navnlig i slutningen af 1230'erne, og der bliver aldrig mange af dem. I gennemgangen af kamphandlingerne følger han nøje Håkon Håkonssons Saga, der blev skrevet sammen af Sturla Tordsson i 1260'erne på baggrund af egen og anden almindelig viden og med brug af dokumenter. Arstad sætter beretningerne sammen med de få og ofte svage spor af borge i landskabet og hæfter sig ved, at i Norge afgjordes megen strid i åben mark. Den handlede om magten i riget, og først i begyndelsen af 1300-tallet blev der krig ved grænserne i stridighederne mellem de tre nordiske riger.

Felix Biermann skriver om slaviske fæstninger i krig fra 700-tallet til 1200-tallet. De var i mange tilfælde både residenser og tilflugtsborge, og i den ældste periode er der mange store anlæg, hvilket tolkes som udtryk for stærke centrale magter. I anden halvdel af 800-tallet ændres forholdene, de store anlæg vedligeholdes ikke, og der anlægges flere små, men efter endnu et århundrede, fra slutningen af 900-tallet og til omkring 1200, opstår igen stærke magtcentre og større anlæg. Forløbet afspejler altså de politiske forhold, ganske som middelalderens borge gør det. Alt er arkæologisk veldokumenteret, og man imponeres over brugen af tømmer og jord i fæstningerne. Flere middelalderlige krøniker beskæftiger sig med kampene om de slaviske borge, og dem inddrager Biermann i sin forklaring af anlæggene. For danske historikere er det sært at se Saxos beskrivelser af Valdemar den Stores kampe ved Arkona og Otimars borg i 1168 og 1171 blive taget for pålydende helt ned i detaljen.

Jan Kock giver en indholdsmæssigt udmærket oversigt over moderniseringen af Danmarks fæstningsværker efter Grevens Fejde. Det sker på baggrund af ikke mindst Otto Norns værk om Christian 3.s borge og anden også nyere litteratur, og det kunne være en god indføring i danske forhold for udenlandske forskere, der ikke kender Danmarks historie. Desværre tynger mærkværdigheder i sproget læsningen, og en del unøjagtigheder kunne være fanget af en bedre korrekturlæsning sprogligt såvel som fagligt. F.eks. på kortet side 68, hvor Glückstadt er kommet til at ligge ved Rhinen, og „Jyllands by,, der ikke blev opført, svæver rundt et sted i Østjylland og ikke, hvor Frederik 3.s Fredericia blev anlagt. Når man ikke oplyses om, at RFP – Regna firmat pietas – betyder „fromhed styrker rigerne“, er der ikke meget sjov ved at få serveret den folkelige tolkning „riget fattes penge,,.

Ieva Oeses skildring af to borges skæbne er rystende, både når man får beboernes skæbne serveret gennem skriftlige kilder, og når arkæologernes fund af resterne af dem fremlægges. Det er virkelig rester, for beboerne af Wenden sprængte sig selv i luften for ikke at blive udsat for russernes grusomheder. Hele historien er et fint eksempel på, at magtforhold og grænser kan komme til at bestemme, hvad der byg-

ges og bruges. Her handler en del om Frederik 2.s uheldige bror Magnus, og når der nu ønskes europæisk perspektiv på dansk historie, kunne det måske godt være understreget, at kampene mellem danske og svenske her hang sammen med forholdene i Skandinavien og altså Den Nordiske Syvårskrig. Men set fra Letland var det nok alt sammen den „livoniske„ krig.

Carsten Selch Jensen har også følgeskab af en middelalderforfatter i sin gennemgang af borge i krig i Estland og Letland i 1200-tallet, da områderne var missionsmark. Henrik af Letland er samtidig med de begivenheder, han beskriver. Han tog del i nogle af dem, og han var tydeligt krigskyndig med forstand på både forsvar og belejring. Det havde han nok lært i Sachsen, hvor han voksede op. Han er troværdig og meget oplysende om både sommer- og vinterkrig, men ikke alt, hvad han skriver, står til troende, f.eks. ikke forklaringen om, at en engel hjalp med at indtage en borg. Han har ret i, at erobrerne byggede borge for at beherske nyvundet land, Det er også rigtigt, at lokalbefolkningen ikke havde den slags borge, som de missionerende krigsfolk fra vesten brugte, men de havde tilflugtsborge og andre befæstninger. Det var stadig et samfund, som det slaviske havde været.

Claus Frederik Sørensen skriver om Nyborg under Grevens Fejde og om den senere befæstning også af byen og understreger, at renæssancens fæstningsværker er fine eksempler på, at man delte den samme viden i hele Europa. Det er rigtigt nok, men det gjorde man altså også i århundrederne inden, fra de tider kender man blot ikke så mange navne på bygmestre. Optakten til Grevens Fejde er altid spændende, selv om der ikke er noget nyt i skildringen, og det er interessant at følge Nyborgfæstningsværkernes udvikling, men en sproglig stramning og rettelser af adskillige unøjagtigheder havde været en fordel. Christian 3.s yngre bror Hans var så kort tid på Nyborg, at man ikke kan sige, han var der og blev opdraget katolsk, Norn er kunsthistoriker, Arild Hvidtfeldt var meget andet end historiker, og det var nok ikke beklædningsgenstande, der blev bundet om hestenes hove, for at man ikke skulle høre dem på byens gader, da grev Christoffers folk trængte ind i byen, som en ca. 100 år yngre kilde beretter, hvor den så kan vide det fra. Danske læsere kan nok gennemskue en del, men det kan udlændinge uden egentligt kendskab til dansk historie ikke. Altså både sproglig og faglig korrektur savnes.

Rainer Atzbach indleder bogens anden del med en oplysende beretning om – eller skulle man sige aflivning af – brugen af varm og flydende beg og tjære som forsvarsmidler under angreb på borge. Her bliver der gået grundigt til værks, såvel teknisk som historisk, og det viser sig, at det faktisk ikke er praktisk muligt at ophede bare en nogenlunde passende mængde på rimelig tid. Kogepunktet er 200 grader

celsius, og der skal meget brændstof til at holde varmen oppe. Sådan kan en myte aflives. Hele den antikke tradition omtales, og der ses på kamtakker og skoldehuller i sammenhæng med forsvaret af borge over en bred kam. Der skal jo være mulighed for at hælde ting i hovedet på fjenden, og det ser der så ud til at være siden det sene 1200-tal med forskelle fra land til land. Peder Månsson, der endte som biskop i Växjö, har flere gode forslag, såsom varm aske og kalkvand, sten og „alskens ildelugtende skarn..“

Vivian Etting giver os beretningen om dronning Christinas forsvar af Stockholms slot 1501-02. Det var en af de voldsomste begivenheder i unionstidens stridigheder mellem Danmark og Sverige, og den ca. otte måneder lange belejring mere end levede op til de grumme forestillinger om en middelalderlig belejring. Forløbet er kendt i detaljer, og her er de alle med, lige til dronningen forlader slottet med de angiveligt 70 mand, der var tilbage af den oprindelige besætning på 1000. Samtiden var rystet både over svenskernes behandling af dronningen og af kong Hans' svigt af hende. Nutidens læser kan blive rystet over, at virkeligheden kan vise sig at overgå al fantasi.

Jesper Hjermind kaster sig ud i en både spændende og overbevisende omdatering og omdefinering af middelalderborgenlæggene i Hald ved Viborg. Det er det foreløbige resultat af projektet „De fem Halder..“, der har løbet i nogle år, og som har givet anledning til, at der nu er midler til en omfattende fortsættelse. Der er tale om tre middelalderlige voldsteder, tidligere anså man de to for at være fra 1300-tallet og det sidste for at være fra det tidlige 1500-tal. Nu mener Hjermind, at dette sidste har en ældre forgænger, og at det ene af de to andre er en modborg brugt under belejring af denne. Det sidste middelaldervoldsted kan se ud til aldrig at være blevet bygget færdig. Ikke mindst er det nyt at finde en modborg i dansk borghistorie. Man ved fra skriftlige kilder, at der blev brugt modborge i belejringskrig allerede under Valdemarerne, men man har ikke haft kendskab til mange. Desværre er der også i denne artikel sproglige mærkværdigheder, og igen havde både faglig og sproglig korrektur hjulpet, ligesom det havde været en fordel for forfatteren at gå direkte til kilderne i *Diplomatarium Danicum/Danmarks Riges breve* i stedet for at forlade sig på Erik Pontoppidan fra 1700-tallet.

Leif Plith Lauritsen har også fundet modborge. Han behandler borgen og dens omgivelser efter en belejring med tre eksempler fra Lolland, og noget af det, arkæologen finder i området, kan være volde og grave, som angriberne har benyttet, altså modborge. Meget kommer for dagen med lidar skanning, som ved hjælp af laserteknologi blotlægger landskabets former utrolig godt. Navnlig ved Grimstrup giver tanker om fjendtlige modanlæg god mening. Desværre er der

igen sproglig forvirring og dertil forskellige faglige fejl. Margrete Valdemarsdatter var aldrig dronning af Danmark, et „moated site„ er en herregårdsplads, altså ikke et sted, hvor der har været en egentlig befæstet borg, og et partisansøm eller en fodangel hedder ikke crow's foot – det er de vifteformede rynker ved øjenkrogen – men crowfoot. Sådan kan det være svært at se, hvor sproglig korrektur behøves, og hvor det skulle være faglig korrektur, men begge dele havde hjulpet til at få det vigtige indhold af artiklen frem.

Peter Purton skriver, som den internationale autoritet med hensyn til belejringer og kamp om borge han er, om mineringer af borge. Det kender man flere eksempler på, f.eks. Rochester i Kent i Sydengland. Det blev almindeligt at indkalde minearbejdere til at udføre arbejdet, der virkelig krævede specialkunnen. Der skulle både graves og understøttes, og det krævede forskellig specialviden at arbejde i murværk eller at grave sig under det. Der var ikke sjældent tale om omfattende og vanskeligt tunnelarbejde, og man imponeres over resultaterne.

Anders Reinsnert beskriver belejringen af og stormen på Lindholm i Skåne under den anden hanseatiske krig 1368-69. Rivaliseringen mellem Valdemar Atterdag, Sverige og Hansestæderne bryder ud i lys lue, og Lindholm angribes, fordi den er et vigtigt kongeligt anlæg. Udgravninger på borggården har vist en koncentration af våben og andre løsfund i det sydvestlige hjørne omkring porten, så man kan slutte sig til noget om kampens voldsomhed, der måske kostede stædernes hærfører livet. Hansestæderne vandt krigen, men erobringen af Lindholm fik ikke den store betydning, for borgen forblev på den danske kronens hænder. Det var borgene ved kysten, stæderne fik for 15 år, men Skånemarkedet kom ikke til at give det ventede udbytte, og der var store udgifter forbundet med besiddelsen.

Olaf Wagener viser de store fordele, der er ved lidar skanning, som afslører landskabet uden bevoksning og dermed gør det muligt at forstå anlæg af borge og modborge meget bedre. Det vises med eksemplet fra Burg Eltz ved floden Elz, der er biflod til Mosel i Eifel-området. I nærheden ligger Alte Burg og Trutz Eltz og endnu et navnløst voldsted, og takket være lidar skanning kan man forstå deres placering og se, hvad de har dækket af adgangsveje til Eltz, og hvordan man har kunnet beskyde borgen fra dem. Lignende forhold ses ved Dhaun i Rhinlandet og Thurant ved Mosel nær Koblenz. I alle tilfælde er det så heldigt, at man også kender krigssituationer ved borgene. Forbundet med borgforskningens traditionelle redskaber, historie, kunsthistorie og arkæologi, er lidar skanning et nyt vigtigt hjælpemiddel.

Samlet set giver de forskellige artikler et billede af, hvem der bygger hvad hvornår, som man heldigvis genkender. Det er den aktuelle politiske situation og ikke tiden, der afgør, hvilken type anlæg der

opføres, og borgens størrelse og placering afspejler aktuelle magtforhold og grænser (Biermann, Oese). Det er gammel viden, at man godt kan erobre et land uden at indtage borgene, men man kan ikke regere det uden at besidde dem (Arstad, Selch Jensen, Etting). Der er forskel på, om borgens er fyrstens residens eller blot sæde for lokal administration eller garnison (Oese, Kock), og det er vigtigt at se på de enkelte belejringer og kampe for at forstå tidens teknik og strategi (Purton, Reisnert, Etting etc.). Det nye og spændende er, at man har fået øje for modborge eller belejringsborge og skanser i landskabet også i Danmark (Hjermind, Plith Lauritsen).

Imidlertid må det understreges, at det er vigtigt, at forholdet mellem historien – de skriftlige kilder, samfundets indretning osv. – og arkæologien er i balance, og her oplever man i nogle tilfælde et lidt distanceret forhold til de skriftlige kilder, der ikke bruges nok, ikke vurderes kritisk eller i for høj grad tages på ordet.

Dette forhold bør man overveje grundigt i redaktionen, ligesom man må tilstræbe bedre og mere ensartet sprog i alle artikler samt grundig sproglig og faglig korrektur i kommende udgivelser. I det pågældende bind kan man ikke altid se, om der har været oversætter eller sproglig konsulent på, og det er aldrig den samme. Da man ikke kan klandre de enkelte bidragydere for ikke at kunne skrive perfekt på et fremmedsprog, må man rette kritikken mod redaktionen. Man gør ikke forskningen nogen tjeneste ved at publicere på et dårligt, upræcist og undertiden næsten uforståeligt engelsk.

*Rikke Agnete Olsen*

| STEFAN BRINK & LISA COLLINSON (RED.): *New Approaches to Early Law in Scandinavia*, Brepols, Turnhout 2014, 206 s., € 70,00.

Den nordiske eller såkaldt gammelgermanske ret blev i slutningen af 1800- og begyndelsen af 1900-tallet især dyrket af tyske retshistorikere. På grundlag af dybtgående sproglige og juridiske kompetencer skabte de en omfattende forskningstradition, som var fagligt vidtfavnende, men stærkt præget af den tyske forsknings nationalistiske tendens. Af denne grund var emnet i årtierne efter 2. Verdenskrig noget nær tabu, i hvert fald i bredere forstand. Først i den seneste tid er interessen for dette område af retshistorien genopstået, og den foreliggende antologi, der er resultatet af en konference i Bergen, er et typisk udtryk for den nyeste strømning i forskningen, der ganske vist stadig ønsker at skelne mellem ældre og yngre lag i retskilderne, men som helt